

NOVA

vereniging
vrienden van
Archeon

Nieuws van de Vereniging Vrienden van Archeon

NOVEMBER 2024 | JAARGANG 28 No.2

In dit nummer

2. Uitvindingen toen en nu
3. Ondertussen in Archeon
4. De archeologiereis
6. Afscheid Leo
7. Verhalen rond het vuur
8. Prehistorie
9. Romeinse Rijk
10. Middeleeuwen
11. Vrouwe Hadewij
12. 30 jaar Archeon
14. Boeken en tentoonstellingen
15. Agenda
16. Marcus & Marbod

Uitvindingen Toen en Nu

Zie pagina 4-5 voor Archeologiereis

Uitvindingen Toen en Nu

Door Bert Huisman, voorzitter VVvA.

Als u deze NoVA op papier kunt lezen, is dat te danken aan een uitvinding: de boekdrukkunst. Of eigenlijk aan een serie van uitvindingen, waardoor de boekdrukkunst zich ontwikkelde tot het gedigitaliseerde proces dat we tegenwoordig kennen. Dat Laurens Janszoon Coster 'de' uitvinder is van de boekdrukkunst, zoals ik op school nog leerde, is inmiddels wel naar het rijk der fabelen verwezen. Niet alleen wordt de vinding van het drukken met losse letters in Europa tegenwoordig toegeschreven aan Johannes Gutenberg (Mainz, 1439), ook ontleende hij de basis voor zijn proces waarschijnlijk aan veel oudere Chinese technieken. De Chinees Bi Sheng bedacht rond 1040 ook het drukken met losse tekens. Blokdrucken waarbij hele pagina's in één keer worden gedrukt, was ook in Europa al rond het jaar duizend bekend. De boekdrukkunst heeft grote invloed gehad op de verspreiding van kennis en sociale verhoudingen.

Mensen doen uitvindingen en hun samenlevingen veranderen daardoor voortdurend. Zo is ook het ontstaan en de ontwikkeling van de landbouw vanaf het Neolithicum (denk naast veredeling aan werktuigen als sikkel en ploeg - al heel oud - maar ook de trekker en de combine) een bijna oneindige serie van ontdekkingen en sociale en economische veranderingen. Door het gebruik van beton konden de Romeinen constructies bouwen die tot dat moment onmogelijk waren - en ook daardoor werden samenlevingen beïnvloed (denk aan aquaducten - o.a. de Aqua Virgo, uitkomend in wat later de Trevifontein zou heten - en zonder Colosseum waren naar verluidt mogelijk 400 duizend mensen en een miljoen dieren niet een brute dood gestorven). Maar, hoewel de Romeinse versie van beton superieur was, zijn er voorlopers bekend uit Mesopotamië en het oude Egypte. In Europa raakte de kennis om beton te maken na de Romeinse tijd verloren om pas in de achttiende eeuw weer 'opnieuw' te worden uitgevonden.

Zonder uitvindingen zou de moderne samenleving niet kunnen bestaan. Uitvindingen zijn echt mensenwerk en er is bijna geen uitvinding die niet gebaseerd is op eerdere uitvindingen en de samenwerking tussen mensen. Archeologen komen overblijfselen van uitvindingen voortdurend tegen.

In Archeon zijn samenlevingen en hun uitvindingen uit drie tijdperken 'in levenden lijve' en zo getrouw mogelijk te zien. Vrijwilligers van de Vrienden van Archeon leveren hieraan een onmisbare bijdrage. Zo maken wij samen, vanuit onze moderne tijd, impliciet ook de lange keten van uitvindingen zichtbaar, zonder welke de moderne mensheid niet zou kunnen bestaan. En daar mogen we best trots op zijn.

Nieuwe hoofdredacteur van NOVA

Het doet mij bijzonder veel genoegen u de nieuwe hoofdredacteur van NOVA voor te kunnen stellen: historicus Sjaak van der Velden heeft zich bereid verklaard deze rol op zich te nemen. Sjaak was eerder o.a. 15 jaar hoofdredacteur van het blad *Kroniek* van historisch genootschap Roterodamum en is ook zelf een bekend publicist. Welkom, Sjaak, VVvA kan jouw ervaring en kritische blik goed gebruiken!

En dan nu: op naar de volgende uitvinding!

Bert Huisman ■

Over de voorzijde

Op de voorzijde treft u een foto aan van de blijde die sinds kort in Archeon staat. De blijde is eigenlijk een enorme katapult die tijdens oorlogen werd gebruikt om grote stenen naar de vijand te slingeren. In 1405 schreef Konrad Kyeser: 'Dit is de grote blijde, die alle bolwerken bedwingt, stenen slingert, torens verwoest en sloten en steden vernietigt.'

Het was een uitvinding uit de twaalfde eeuw, maar zoals zo vaak zijn er al voorlopers geweest in andere en soms verre streken. In dit geval in China. Dit exemplaar is gemaakt door studenten en docenten van ROC Friese Poort in Sneek voor de grote najaarstentoonstelling van het Fries Museum, *Vrijheid, Vetes, Vagevuur: de middeleeuwen in het Noorden*. En nu dus te bewonderen in Archeon.

Ondertussen in Archeon

Door Jack en Monique Veldman, directie van Museumpark Archeon

In het jubileumjaar van Archeon 30 jaar hebben vele mooie historische events de revue gepasseerd. In het vroege voorjaar werd gestart met de Bivak van Napoleon en kwamen de Romeinen trainen voor de komende zomer. Wij kijken terug op een mooi seizoen waarbij de prehistorische week, het Viking Festival, het Romeins Festival, het modeweekend en Archeon culinair enkele van de vele mooie hoogtepunten waren.

Archeon culinair met Pierre Wind

In april heeft Archeon de erepenning van de Gemeente Alphen aan den Rijn in ontvangst mogen nemen. Ook hebben wij het mooie podium in de middeleeuwen als Jubileum geschenk in gebruik genomen waar het afgelopen seizoen al vele voorstellingen hebben plaatsgevonden.

Het middeleeuwse podium in gebruik

Het congres i.s.m. *Constructing the Limes* was afgelopen oktober van hoog niveau met vooraanstaande sprekers.

In de Romeinse Restauratiewerf van Archeon worden de voorbereidingen getroffen om het grootste vaartuig uit Zwammerdam, de Zwammerdam 4 een schip van 34 meter lang te realiseren. De planken zijn lang en zwaar, dus dat wordt een hele uitdaging.

Nu de dagen korter worden is het binnenkort weer genieten van een speciale Vier de Winter in Archeon met de Stad van Sint en de tentoonstelling 'Het verhaal van Nicolaas'. Aansluitend wordt 7 en 8 december de 20e Midwinter Fair, het fantasy en gothic festival, gevierd. Nieuw dit winterseizoen is het Licht Festival, een programma met een wandeling door het verlichte museumpark met mooie verhalen en speciale rituelen.

Vanaf 20 december zal ook de tentoonstelling '100 eeuwen Verhalen rond het Vuur', in Archeon te zien zijn. Een jubileumtentoonstelling i.s.m. het Rijksmuseum van Oudheden en de Vriendenloterij. Aansluitend zal de kerstvakantie zich weer aandienen met de overdekte ijsbaan en een speciaal kerstprogramma.

Bivak van Napoleon

Wij blijven het een voorrecht vinden dat wij zoveel jaren samen met u als vrienden en dus met elkaar, ons mogen inzetten voor Museumpark Archeon. Wij kijken weer uit naar een nieuw seizoen en samen met ons enthousiaste team van medewerkers, de mooie VVvA en alle vrijwilligers Archeon nog mooier op de kaart te zetten.

Wij wensen u hele fijne feestdagen en een voorspoedig 2025 met veel geluk en gezondheid!

Jack en Monique Veldman ■

Zeer geslaagde VVvA archeologie

Door Leo van Sister

De VVvA groep bij Stonehenge

September jl. togen enthousiaste VVvA leden naar Zuid-Engeland, een streek waar ongelooflijk veel historie te zien is uit de prehistorie, de Romeinse tijd alsook uit de middeleeuwen.

“De avonden lieten zich gemakkelijk vullen met smakelijke diners, Engels vocht en sappige reisverhalen.”

We vertrokken op zondag 15 september met drie auto's voor acht dagen via de Eurotunnel bij Calais en reden na een half bij Folkestone de autotrein uit op weg naar de historische middeleeuwse stad Canterbury bekend van zijn fraaie

kathedraal en de Canterbury Tales. Ook bezochten wij nog het indrukwekkende Ouse Vallye treinviaaduct uit de 19e eeuw. Na een lange interessante reisdag vertoefden wij twee nachten in het leuke hotel Horse and Groome in Chichester. De avonden lieten zich

gemakkelijk vullen met smakelijke diners, Engels vocht en sappige reisverhalen.

Op dag 2 bezochten wij Porchester Castle, een fraai middeleeuws kasteel uit de twaalfde eeuw, en daarna de kustplaats en marinehaven Portsmouth. Na een smakelijke lunch ging het gezelschap naar het fraaie Romeins paleis Fishbourne uit 75 AC om te eindigen in het museum van Chichester.

Op dag 3 was het indrukwekkende Old Sarum aan de beurt, een groot oud fort met kasteel en kathedraal van voor de Romeinse tijd. Aansluitend waren de prehistorische site en het museum van Stonehenge ons reisdoel. Na nog een bezoek aan Avebury en de nabij gelegen menhirs togen we naar Bath.

Bath heeft zoveel Romeins erfgoed dat we daar een volle dag hebben rondgewandeld en uiteraard de indrukwekkende Roman Bath hebben bezocht, maar ook Royal Crescent and Circus en andere locaties.

reis naar Zuid Engeland

De menhirs bij Avebury

Zeer de moeite waard allemaal.

Dag 5 bracht ons in Lacock, een pittoresk dorpje in de achttiende en negentiende-eeuwse stijl om vervolgens het prehistorisch Uffington White Horse uit de ijzertijd en Wayland's Smithy uit 3.600 BC te bezoeken. De middag liepen we een tocht door de fraaie universiteitsstad Oxford, gesticht in de achtste eeuw.

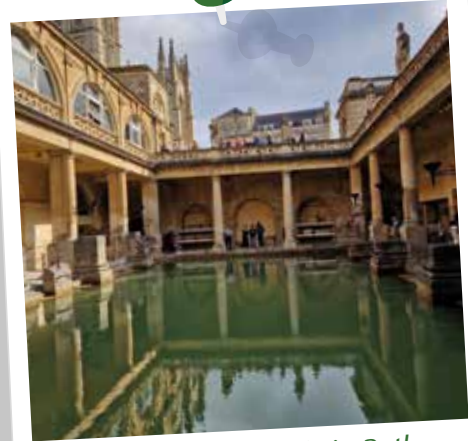
De zesde dag verbleven wij in London zelf en bezochten het zeer fraaie British Museum met een grote unieke collectie. In de middag gingen de deelnemers in kleine groepjes uiteen om elk hun eigen "to see in London" te doen.

Dag 7 ook in London was geheel ingeruimd voor de "Square Mile" wandeling van Henk en Mariette Kroon, een archeologische "deep dive" welke ons langs talloze unieke historische locaties in London voerde. De laatste avond was wederom zeer gezellig en smakelijk en het gezelschap keek met plezier terug op de reis.

De laatste dag was de terugreis dag en via de Kanaaltunnel arriveerden allen weer terug in de woonplaats. Al met al een fantastische reis met heel veel afwisselende bezoeken.

Organisatoren Leo van Sister en Armand Simonis hadden ook dit jaar een vol en gevarieerd programma uitgewerkt waarin zowel de middeleeuwen, de Romeinse tijd als de prehistorie centraal stonden. Nu afwachten waar de archeologiereis in 2025 ons brengt. ■

Foto's: Leo van Sister en Armand Simonis

Een Romeins badhuis in Bath

In Bath genoten we van een heerlijk groepsdiner

In Londen ga je met de Tube

Uit de collectie van het British Museum

Afscheid Leo van Sister

Tijdens de Algemene Ledenvergadering van de VVvA op 6 april j.l. droeg Leo van Sister de voorzittershamer over aan Bert Huisman, die al in november 2023 in zijn nieuwe rol was gekozen.

Tien jaar lang was Leo van Sister voorzitter van de VVvA en hij heeft die rol met grote betrokkenheid en dadendrang vervuld. Hij kreeg dan ook een waardig afscheid. Enkele impressies treft u hierbij aan.

Wegens zijn verdiensten verleende Bert Huisman aan Leo het erelidmaatschap. De Vereniging is Leo zeer erkentelijk voor zijn langjarige en gemotiveerde inzet. ■

Aankondiging van de overdracht

Overdracht van de voorzittershamer

Leo krijgt een rit in de ossenwagen aangeboden

Leo slaat nog een laatste spijker in het Romeinse podium dat door de bouwploeg is gemaakt voor het 30-jarig jubileum van Archeon

Maak met uw mobiele telefoon een foto van deze QR-code en bekijk het Youtubefilmpje dat Olga Kat van het afscheid maakte.

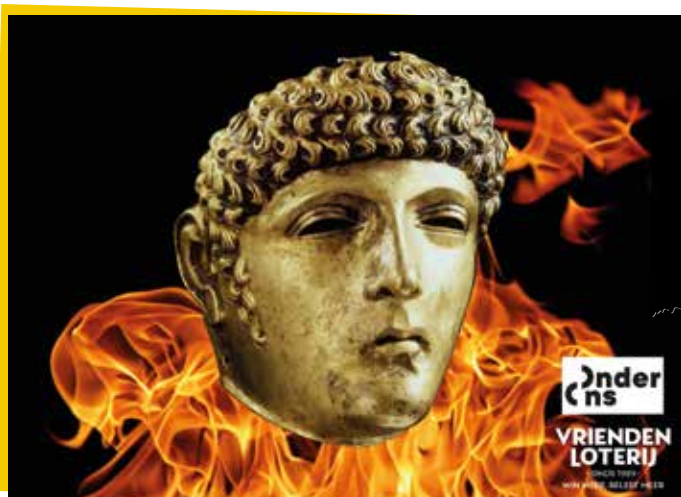
Jubileum Tentoonstelling '100 eeuwen Verhalen rond het Vuur'

In Museumpark Archeon wandel je door de oudste geschiedenis van ons land. In de jubileumtentoonstelling staan die oude culturen centraal, met hun verhaaltradities en de voorwerpen die erbij hoorden. Een spannende tentoonstelling met verhalen over sjamanen, krijgers en jonkvrouwen. Mensen vertellen verhalen, al eeuwen lang. 's Avonds bij het flakkerend licht van de haard gingen ze rond: mythen, geheimen, oeroude tradities, religieuze rituelen en natuurlijk al het moois over de liefde. Hierin weerklinkt de cultuur van jager-verzamelaars, de eerste boeren, bronsgieters, ijzersmeden, Romeinen, Vikingen en de vroege stedelingen. Ontdek wat hen inspireert!

En... bewonder de schatten die we nog van hen hebben, zoals de oudste tekening van Nederland, het mysterieuze bronzen zwaard uit de prehistorie, een prachtig Romeins masker (maar waarvoor diende het?) en een middeleeuwse schotel met engelen en ondeugden.

De tentoonstelling is een onderdeel van ONDER ONS, georganiseerd door het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden. Het Onder Ons-project zorgt ervoor dat de nationale collectie voor en door het hele land kan worden bewonderd, in tien musea die een regionale of thematische relatie hebben met voorwerpen uit de collectie van het RMO. Onder Ons is mede tot stand gekomen dankzij de Vriendenloterij.

De Jubileum Tentoonstelling '100 eeuwen Verhalen rond het Vuur' is te zien van 20 december 2024 t/m 4 mei 2025. ■

In Memoriam

Vrijdag 6 september bereikte ons het zeer droevige bericht van het onverwacht overlijden van ons gewaardeerde lid Robert Jan Blom. Robert Jan was als lid meer dan 15 jaar verbonden aan onze Vereniging.

Als wethouder van de gemeente Alphen aan den Rijn en als voorzitter van de Stichting Museumpark Archeon droeg Robert Jan op meerdere momenten bij aan de ontwikkeling en het succes van Archeon (onder andere aan de realisatie van het Romeins Museum Alphen aan den Rijn, sinds 2019 gevestigd in het Archeologiehuis Zuid-Holland in de villa Rijswijk in Museumpark Archeon).

Robert Jan staat ons in de geest als een aimabel mens en betrokken lid van onze Vereniging. Wij wensen zijn naasten sterkte met het verwerken van dit verlies.

Bert Huisman, voorzitter
Vereniging Vrienden van Archeon

De eerste uitvinders

Door Frank Wiersema, vrijwilliger VVvA

*Pijlpunten geschacht met berkenpek, gemaakt door Liza van Rijn, Archeon.
Foto: Stephanie Vesseur*

Nog ver voor de industriële revolutie, en voor de tijd van de eerste boeren, was de jagers-verzamelaarstijd, een tijd van grote uitvindingen. Het alleroudste synthetische materiaal is echter nog ouder en uitgevonden toen moderne mensen hier nog niet waren.

Toen de laatste ijstijd was afgelopen en het hier aangenaam warm was geworden, was onze streek een waar paradijs op aarde. In de vele wateren kon vis worden gevangen, in de bossen zaten herten om te bejagen. Maar als de jacht of visvangst niet lukte, bood de natuur meer dan genoeg: wortels, wortelknollen, noten en andere eetbare zaken.

“Berkenpek: de eerste synthetische stof die ooit is uitgevonden.”

Duizenden jaren lang hadden jagers-verzamelaars hier een prima leven. Het was in deze bloeitijd, dat mensen prachtige jachtwapens en gereedschappen maakten. Zo specialistisch, dat elke jacht z'n eigen specifieke wapens kende. Prachtige harpoenpunten van been of gewei voor grote vissen, leistersperen voor palingen, verschillende pijlpunten voor verschillend wild en speren voor groot wild. Om een pijl- of speerpunt succesvol te schachten, is één uitvinding van essentieel belang; lijm. Lijm kan gemaakt worden van de bast van berken. Anders dan bast van bijvoorbeeld dennenbomen, met natuurlijke hars, heeft berkenbast geen hars of lijm in zich. Wanneer

je berkenbast verhit zonder het te verbranden (dus door er geen zuurstof bij te laten), transformeert de bast in een zwarte kleverige substantie; berkenpek. Omdat het niet van nature voorkomt en alleen door dit transformatieve proces kan worden gemaakt, is het een synthetische stof. De eerste synthetische stof die ooit is uitgevonden.

Amateurarcheoloog en strandjutter Willy van Wingerden deed op het Nederlandse strand de vondst van haar leven, toen zij een stukje vuursteen vond met berkenteer er nog aan.

Bij nadere analyse bleek deze berkenteer ouder dan verwacht, het dateert van vijftigduizend jaar geleden. In die tijd liepen hier nog geen moderne mensen rond. Dit betekent, dat het gemaakt moet zijn door voorgangers van de moderne mens. De enige kandidaat is de Neanderthaler. Van andere vondsten weten we, dat Neanderthalers tweehonderdduizend jaar geleden al berkenteer maakten. Dit record van de uitvinding van de eerste synthetische stof, is weer een extra reden om aan te nemen dat Neanderthalers helemaal zo dom niet waren. ■

*Vuurstenen werktuigje met berkenpek.
Foto: Rijksmuseum van Oudheden, Leiden*

High-tech Romeinen?

Door Ratna Drost, coördinator Romeinen

'High-tech Romeinen' of 'Slimme jongens, die Romeinen', krachttermen die het doen voorkomen alsof de Romeinen geweldige uitvinders waren. Helaas, hun kracht op technisch gebied lag elders; bij innovatie.

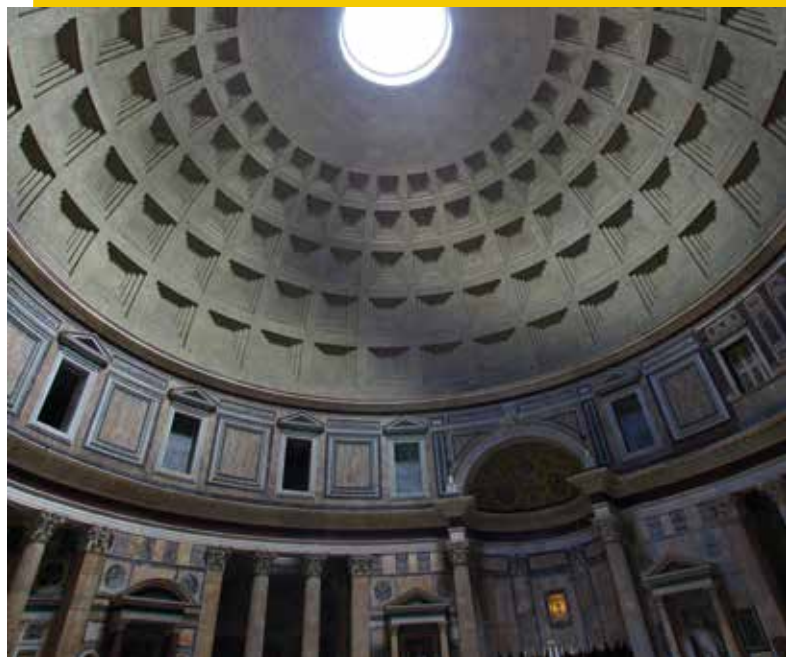
De Romeinen waren zich ervan bewust dat hun wereldrijk niet lang zou bestaan als alleen de Romeinse wil en wet geldig was. Het besef dat je door vermenging, integratie, het tonen van oprechte interesse in de ander en samenwerking groot en sterk wordt, was enorm. Overal waar zij kwamen werd vastgelegd wie men tegenkwam en welke goede ideeën deze mensen hadden. Deze ideeën werden vervolgens door de Romeinse slimme koppen aangepast en geschikt gemaakt voor de miljoenen maatschappij die het Romeinse Rijk was.

Badhuizen, irrigatiesystemen, architectuur, verwarming, riolering, geneeskunde, wetenschap, werktuigen...in de meeste gevallen lag de basis ervan niet bij de Romeinen zelf, maar bij een ander. Bij de Grieken, Egyptenaren of Mesopotamiërs bijvoorbeeld. Schaamden de Romeinen zich hiervoor? Nee hoor, men was er uiterst eerlijk over. Ere wie ere toekomt.

Een "vallus", Gallische oogstmachine (Institut archéologique, Arlon)

dragen zonder in te storten. Vóór deze uitvinding waren koepels en bogen 'niet echt': zij droegen hun eigen gewicht niet, al lijkt dat wel zo. Koepels bestonden bijvoorbeeld uit piramiden die rond geschaafd werden. Heel mooi natuurlijk, maar wel nep. Alles maar uit baksteen of gehouwen stenen optrekken was tijdrovend en het gebouw werd er nogal zwaar van, dus daar bedachten de Romeinen opus caementicium voor: beton. Romeins beton bestaat voor een groot gedeelte uit kalk en

Betonnen koepel van het Pantheon in Rome (foto: Kyle Killam)

vulkanische as vol luchtbelletjes. De as is licht, maar ijzersterk zodra het in aanraking komt met zuurstof. Het mengsel was zo goed, dat het zelfs onder water hard werd. Handig als je snel een nieuwe haven wilt aanleggen. De beroemdste structuur compleet van beton? De koepel van het Pantheon in Rome.

De Romeinen inspireerden ook anderen om te innoveren en uit te vinden. Wist je bijvoorbeeld dat het de Galliërs waren die de eerste oogstmachine, de vallus uitvonden? De Romeinen hadden nogal wat graan nodig, wat leidde tot grootschalige akkerbouw in de provincies. Met alleen een zeis kwam al dat graan niet snel genoeg van de velden af. Dan maar een machine uitvinden. Op hongerige en boze Romeinse legioenen voor de deur zat tenslotte niemand te wachten. ■

Romeinen aan het beton mengen

De eerste destilleerkolf van aardewerk

Door Wiel van der Mark, archeotolk

Vrijwilligsters Wieze van Elderen en Anja de Waard demonstreren het gebruik

In het huis van de barbier en chirurgijn in middeleeuws Archeon staat sinds kort een alambiek of destilleerkolf. Het is een uitvinding die in onze streken voor het eerst in de veertiende eeuw is beschreven. Mediëviste en VvVA vrijwilligster Wieze van Elderen schreef een artikel over deze alambiek en gaf een demonstratie. Hierbij een verkorte weergave van dit artikel.

Alambieken van aardewerk en glas werden in de middeleeuwse en vroegmoderne periodes gebruikt om minerale zuren (de twee populairste zijn salpeter- en zwavelzuur) te destilleren. Bij destillatie worden door verdamping twee of meer stoffen in een vloeistof gescheiden door gebruik te maken van het verschil in kookpunt van deze stoffen. Dit proces was al bekend in de klassieke oudheid bij de alchemisten van Alexandrië. De Arabieren namen de techniek over en gebruikten deze voornamelijk voor het maken van parfum en geurstoffen (met name rozenwater). In Latijnse teksten staan vanaf de twaalfde eeuw recepten voor het maken van brandend water, ethanol. Honderd jaar later was deze kennis wijd verspreid. De eerste alchemist die bewust alcohol destilleerde uit wijn was Arnoldus de Villa Nova (1235-1311). Hij gaf deze stof de Arabische naam 'alcohol'.

De eerst (bekende) Nederlandse publicatie over alcohol komt uit ongeveer 1351. Deze is onderdeel van een verzamelhandschrift met verschillende medische

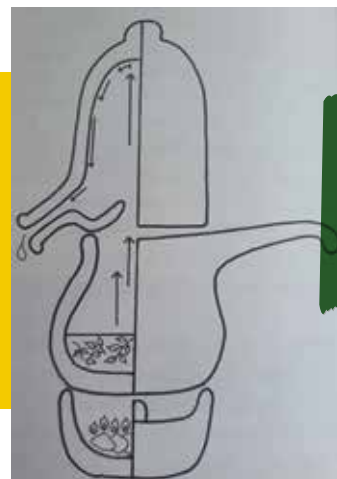
recepten en daarin staat de volgende zin: 'Aqua vite. dats water des levers. of levende water ende dat maect men aldus.' Vervolgens wordt het proces beschreven.

Zoals met veel zaken uit de veertiende eeuw, is het moeilijk om precies te achterhalen hoe een alambiek eruit heeft gezien. Er zijn ons geen overgebleven exemplaren bekend uit de veertiende eeuw. We kunnen hier wel een schematische weergave laten zien van hoe de alambiek werkt.

Meer weten en het volledige artikel lezen? Neem dan contact op met de redactie. Je kunt de alambiekset bewonderen tijdens je bezoek aan het huis van de barbier en chirurgijn in museumpark Archeon. ■

Bronnen

- Robert J. Forbes, *A Short History of the Art of Distillation: From the Beginnings up to the Death of Cellier Blumenthal*, Brill: Leiden 1948 (herdruk 1970)
- L. J. Vandewiele, De eerste publicatie in het Nederlands over alcohol, *Kring voor de geschiedenis van de pharmacie Benelux*, Bulletin 34, september 1965, 1-16

Doorsnede van een alambiek die model stond voor het exemplaar in Archeon

De Hervest (De Herfst)

Door Vrouwe Hadewij (Patricia Verbree)

In de veertiende eeuw werd het net als nu ook herfst. De maanden september, oktober, november en december werden veelal gebruikt voor het aanleggen van de wintervoorraad. Er werden dieren geslacht die een aardige vetvoorraad hadden aangelegd, dat was nodig omdat de winter eraan kwam.

Gezondheidsregels

De herfst was koud en droog en daarom zocht men volgens de toen heersende humorenleer een tegenhanger die weer evenwicht bracht in het menselijk lichaam, zodat men gezond bleef. Hoewel de herfst ook in het teken stond van de oogst van veelal rood fruit, druiven, bessen, appels en peren, was men toch voorzichtig met deze vruchten. Fruit kon men het beste goed rijp of gekookt eten. Rauw fruit zag men als ongezond en kon koorts en veroorzaken (fruit was immers koud en nat)

Er bestonden veel gezondheidsregels en elk van deze regels had weer een andere inhoud, maar veelal kwam het op hetzelfde neer:

- te veel ineens eten en drinken is slecht
- eet niet te veel tegelijk
- leng je wijn aan met water
- drink geen al te koud water
- eet fruit goed rijp of gekookt
- kook peren het liefst in wijn.

Wat kon men zoal eten in die tijd?

Hoendervlees, lamsvlees, schapenvlees en vlees van zwijnen. Goede wijn was heel goed hierbij. Volgens de Duitse mystica Hildegard von Bingen was spelt ook goed om te eten, maar dan wel met anijs. Spelt was ook volgens het middeleeuwse medische handboek, de *Tacuinum Sanitatis*, goed voor alle leeftijden en vooral in de winter.

Druiven, veelal geadviseerd om te gebruiken bij ouderdomszwakke in de herfst.

Knolraap was bruikbaar voor alle leeftijden. Majoraan daarentegen was bloedzuiverend, specifiek voor ouderen.

Suiker was voor iedereen bruikbaar (mits je voldoende geld bezat om dit te kopen!) in alle seizoenen.

Recept om peren te stoven

paar handen stooferen

klont boter

halve liter rode wijn of rood druivensap

kruidnagels

optioneel: paar scheppen suiker

Schil de stooferen, maar laat de peren heel.

Doe de boter in een pan, daarin de peren even kort stoven. Voeg kruidnagels toe en de wijn/sap tot de peren net onderstaan eventueel wat suiker toevoegen

Laat dit enige tijd stoven ■

Bronnen

- J.M. van Winter, *Middeleeuwers in Drievoud. Hun woonplaats, verwantschap en voeding*, Hilversum: Uitgeverij Verloren 2017
- L.C. Arano, *Tacuinum Sanitatis, middeleeuwse gezondheidsleer*, Utrecht: Het Spectrum 1976
- W.L. Braekman, *Een Nieuw Zuid-Nederlands kookboek uit de vijftiende eeuw*, Brussel 1986

Foto-impresie 30 jaar Archeon

Foto's: jubileumjaar 30 jaar Archeon

Boeken en tentoonstellingen

Door Patricia Pol, vrijwilliger VVvA

Boeken

Hollandse vis - Holland Historisch Tijdschrift

Wat heeft vis nou te maken met ons thema Uitvindingen, kun je denken. Maar als je het een beetje breed interpreteert, kom je terecht bij de 'uitvinding' van de Palingsound bijvoorbeeld. Of hoe een haring onderdeel is geworden van een

goedbedoelenactie. In dit jaren geleden uitgebrachte themanummer van het tijdschrift Holland schrijven meerdere auteurs over Hollandse vis, vanuit verschillende perspectieven. De schilderkunst natuurlijk, de muziekwereld, vanuit culturele waarde en Hollandse identiteit. Daarnaast worden de bijzondere kennisvergaring van de ongeschoolde Adriaen Coenen en de mythe van Willem Beukelszoon beschreven. Gratis te downloaden op https://tijdschriftholland.nl/wp-content/uploads/Holland2006_3web-1.pdf

Wie at de eerste oester? - Cody Cassidy - €7,90

Het verhaal van de mensen achter de belangrijkste ontdekkingen ooit.

Volgens de achterflap van dit boek probeerde de auteur zich te scheren met een scherf van Obsidiaan. Zou hij daarna ook de uitvinding van de eerste pleister hebben uitgeprobeerd, vroeg ik me af. En wie zou toch de eerste zijn geweest die de moed had een oester door te slikken? Een groot vraagteken, lijkt me. Ik blijf nog even bij de achterflap waar ook staat dat de onderwerpen in dit boek, uit de wereld van onze prehistorische voorouders, zeer divers zijn en met humor beschreven. En dat de auteur zich liet leiden door inzichten uit moderne genetica tot archeologie. Een combinatie die mij wel aantrekt. Jou ook?

En wie zou toch de eerste zijn geweest die de moed had een oester door te slikken? Een groot vraagteken, lijkt me. Ik blijf nog even bij de achterflap waar ook staat dat de onderwerpen in dit boek, uit de wereld van onze prehistorische voorouders, zeer divers zijn en met humor beschreven. En dat de auteur zich liet leiden door inzichten uit moderne genetica tot archeologie. Een combinatie die mij wel aantrekt. Jou ook?

Tentoonstellingen

Huygens' Hofwijck - Voorburg Permanente tentoonstelling

Nederland kent vele belangrijke uitvinders. Een daarvan is Christiaan Huygens (1629-1695). Hij was een vooraanstaande Nederlandse wis-, natuur- en sterrenkundige en uitvinder, en werd internationaal zeer gerespecteerd. Hij heeft ervoor gezorgd dat onze tijdmeting een stuk accurater is geworden. Best een dingetje tegenwoordig!

Uurwerken bestonden al wel lang, maar waren tot zijn uitvinding in 1656 niet erg betrouwbaar. Huygens kwam op het idee om de regelmaat van de beweging van een slinger te koppelen aan het mechanisme van een uurwerk. Met groot resultaat. Het leuke is dat zijn originele slingeruurwerk nog te bewonderen is in Huygens' Hofwijck, in Voorburg. Een heel mooi pand met een prachtige geschiedenis. Ook leuk voor kinderen!

Makersgeheimen

Textielmuseum Tilburg t/m 15 juni 2025

Het gebruik van kleding zoals we die nu ook kennen, begon met de uitvinding van de NAALD. Het oudst bekende exemplaar lag onder een uitstekende rots in het Zuiden van Frankrijk, de regio van Cro-Magnon. 18 duizend jaar oud. Van been, kapot maar wel met een oog. Het belang van deze uitvinding is groot. Denk aan de semi-nomadische jagers die zich dankzij de naald eenvoudiger konden beschermen tegen de ijzige kou: nu konden ze pelsen aan elkaar bevestigen met pezen om iets van een tuniek te creëren. Misschien hebben de acht ontwerpers van de tentoonstelling Makersgeheimen onze voorouders nog stilletjes bedankt voor deze uitvinding, bij het maken van hun bijzondere textielwerken...

Agenda VVvA en Archeon

Najaar 2024 t/m voorjaar 2025

Datum	Soort evenement	Waar	Wat
2 november	VVvA lezing	Archeologiehuis	Een heilige wetenschap? Geneeskunde in de Vroege en Late Middeleeuwen
3 november	Processie	Archeon	Allerheiligen processie en Allerzielen gezangen
Vanaf 16 nov	Tentoonstelling	Archeon	Het verhaal van Nikolaas
11 november	Evenement	Archeon	Sint-Maarten
16, 17, 23, 24, 30 november en 1 december	Evenement	Archeon	De stad van Sint en de Sinterklaasbrunch
3 december	VVvA lezing	Archeologiehuis	Terugblik op bouw van de prehistorie van Archeon
7-8 december	Evenement	Archeon	20e Midwinter Fair
12 december - 2 maart 2025	Lichtfestival	Archeon	Lichtspektakel met boeiende verhalen
20 december - 4 mei 2025	Tentoonstelling	Archeon	100 eeuwen Verhalen rond het vuur
21 december - 5 januari	Schaatsen	Archeon	Schaatsbaan geopend
28 december	Evenement	Archeon	Alre Kinder Dach
5 januari	Processie	Archeon	Drie Koningen kinderoptocht
7 januari	VVvA lezing	Archeologiehuis	Vogels, vissen en veestapels: de landbouw-revolutie van het kustgebied
4 februari	VVvA lezing	Archeologiehuis	Walewein en het zwevende schaakbord
15 februari t/m 2 maart	Evenement	Archeon	Voorjaarsvakantie met activiteiten
4 maart	VVvA lezing	Archeologiehuis	Hortus Populus te Bodegraven
1-7 april	Tentoonstelling	Archeon	Nationale museumweek
5 april	ALV & lezing	VVvA-Archeon	Algemene ledenvergadering & vriendendaglezing gezondheidzorg in de middeleeuwen
12 en 13 april	Evenement	Archeon	Schots weekend

Kijk voor meer activiteiten op www.vrienden-archeon.nl en www.archeon.nl

Vriend van Archeon worden!

Ja: ik wil graag lid worden van de VVvA!

Naam
Adres Postcode
Woonplaats
Mailadres

Aankruisen

- Ik geef mij op als individueel lid
- Ik geef mij op voor een gezinslidmaatschap
- Ik geef mij op voor een jongerenlidmaatschap
- Ik geef mij op voor een bedrijfslidmaatschap

De contributiebedragen voor 2025 zijn als volgt:

Jongerenlidmaatschap €13,75 | Individueel lid €27,50 |
Gezinslidmaatschap €47,50 | Bedrijfslidmaatschap €77,50

Deze bon liefst per e-mail verzenden naar secretaris@vrienden-archeon.nl of per post aan Vereniging Vrienden van Archeon.
Postbus 600, 2400 AP Alphen aan den Rijn.

Of meld je aan via <https://www.vrienden-archeon.nl/aanmeld-formulier-lid/>

Colofon

Redactieteam VVvA

- Ratna Drost
- Annette Geerlings
- Helma Hartman
- Wiel van der Mark
- Patricia Pol
- Giel de Reuver
- Leo van Sister
- Monique Veldman
- Patricia Verbree
- Frank Wiersema

Hoofdredactie

Sjaak van der Velden

Foto's indien niet anders vermeld
Willem de Jeu

NoVA is het verenigingsblad van de VVvA en verschijnt twee keer per jaar. De volgende NoVA verschijnt in het voorjaar van 2025. Contact: nova@vrienden-archeon.nl

De redactie behoudt zich het recht voor ingeleverde stukken niet te plaatsen of te wijzigen.

Marcus & Marbod

Door Gilivs

Vormgeving door
Jannet Harthoorn Design

Sponsors

vereniging
vrienden van
Archeon

